

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 46, Haziran 2020, s. 68-82

ISSN: 2149-0821 Doi Number:<http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.44148>

Doç. Dr. Adem PALABIYIK

Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji
Bölümü, apalabiyik@beu.edu.tr. Orcid ID: 0000-0002-9209-9313

KORONAVİRÜS VE TOPLUMSAL İZDÜŞÜMÜ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ANALİZ

Özet

Koronavirüse dair çeşitli analizlerin yapıldığı ve söylemlerin geliştirildiği günümüzde, sosyolojinin temel işlevinin topluma dair olan olduğu bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. Sosyoloji, topluma dair olan ile ilgilenir ve toplum değiştiğinde sosyolojinin de değişik teoriler ile değişen toplumu analiz etme ihtiyacı doğar. Bütün dünyayı etkisi altına alan pandemi süreci de sosyolojiyi göreve çağırmaktadır. Toplumsal değişimin hızını arttırdığı ve buna bağlı olarak yeni kavramların üretilmesine dair ihtiyaçların gün yüzüne çıktığı zaman aralığında, sosyoloji çeşitli yöntemlerle bu ihtiyaçlara cevap vermek zorundadır. Emek, mekân, beden, devlet, risk ve sanal alan kavramlarının pandemi süreciyle birlikte yeniden ele alınması gerekmektedir. Sosyolojinin belki de en büyük görevi bu olacaktır. Pandemi zamanları sonrasında ortaya çıkabilecek toplumsal eksiklikler ve sorunlara ancak sosyoloji çare bulabilir. Temel sorun ve eksiklikler, sosyolojinin belirlediği analizler ile birlikte çözüme kavuşturulacaktır.

Bu bağlamda sosyolojiye düşen görev yapılan analizlerin başarılı bir şekilde topluma nasıl entegre edilebileceğini sağlamak ve kendisine verilen büyük sorumluluktan kaçmamak olacaktır. Bizde sosyolojinin üzerine düşen görev itibarıyla bu makalede pandemi zamanlarına dair nelerin değişebileceğini ifade etmeye çalıştık. Bu değişimleri kategorik olarak gündelik hayat, emek, sınıf, beden ve mekân kavramları üzerinden analiz etmeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: Koronavirüs, Pandemi, Sosyoloji, Kategori, Toplumsal Değişim.

A SOCIOLOGICAL ANALYSIS ON CORONAVIRUS AND ITS REFLECTION ON SOCIETY

Abstract

During a time when various analyses and discourses are produced on Coronavirus, it became apparent once again that the main subject of sociology is social matters. Sociology is concerned with social subjects, and as society changes, sociology is expected to analyze these changes with different theories. The recent pandemic, which has been affecting the entire world, also requires the use of sociology. During this period, in which social changes have accelerated and the need to produce new concepts in relation to the said changes has emerged, sociology has to fulfill this need with various methods. With the pandemic, it has become necessary to reevaluate the concepts of labor, space, body, state, risk and virtual field. This will perhaps be the biggest responsibility of sociology. Only sociology can find solutions to the social shortcomings and problems that may arise following the pandemic. The main problems and deficiencies can be resolved with the analyses provided by sociology.

In this context, sociology is tasked with undertaking this great responsibility and ensuring that sociological analyses are successfully integrated into society. In the present study, it was aimed to discuss the potential changes related to the pandemic in terms of the responsibilities of sociology and categorically analyze these changes based on the concepts of daily life, labor, class, body and space.

Keywords: Coronavirus, Pandemic, Sociology, Category, Social Change.

GİRİŞ

Tuhaf haftalar geçiriyor insanlık ve herkesin her zamankinden daha fazla vakti olduğu bir zaman aralığına giriyoruz. Günlük hayatın olağan hızı yavaşlamış ve bizzat hayatın kendisi şu an bekleme modunu dereye alarak, geleceğe dair endişelerini belli etmeden nelerle karşılaşacağını hesabını yapmaktadır. Hayatın yaptığı bu hesap özellikle insanoğlunu yakından ilgilendirmektedir. Günlük hayatın işleyişine göre bütün hayat pratiklerini belirleyen insanoğlu, hayat kavramının aslında sınırlanacak bir alan olduğunu keşfederek, yaşamın ne kadar kıymetli bir kavram olduğunu anlamıştır. Hayata yön veren salgın hastalıkların, gündelik yaşantıyı derinden etkilemesi de özellikle sosyolojinin, yeniden harekete geçmesine ve olanları yeniden sosyolojik bir okumaya tabi tutmasına sebep olacaktır. Bauman'ın bahsettiği gibi sosyoloji artık hayata dair olan her şey hakkında söz söyleme hakkına sahiptir fakat şu an sosyolojinin temel görevi, söz söyleme hakkından ziyade, gelecek dönemde bizleri nelerin beklediğine karşın analizler yapmaktır. Klasik yahut modern teorilerin salgın hastalıklar karşısında yaşadığı analiz zorlukları özellikle sağlık sosyolojisinin ihmale edildiğini de ortaya koymaktadır. Sosyoloji bilimi bir sosyal hizmet bilimi değildir. İnsanların nasıl hizmetlere kavuşacağına yahut benzeri pratiklerin tercihi sosyoloji olmamalıdır. Sosyolojinin esas görevi mevcut durum üzerine analizler yapmak, gerçeklikten kopmamak ve gündelik hayatın pratikleri karşısında kendisini güncellemektir. Sosyoloji, toplumu ilgilendirene atıfta bulunur veya toplumu ilgilendiren bütün pratikler sosyolojinin araştırma alanı içerisinde olmalıdır. Sorun, sosyoloji tarafından kavramsallaştırılmalı ve olgusal bir hal aldıktan sonra o sorun üzerine teoriler üretilmelidir. Sosyolojik düşüncenin temelinde yatan inşa süreci de bu olmalıdır. Aksi halde sosyolojinin

sahip olduğu yöntem farklılıkları inşa edilmek istenen kavramsal süreci koordine edemeyecektir. Sosyolojinin koordine edemediği inşa süreçlerinin sonrasında ne kadar sorunsal bir anlam taşıdığı ve üstesinden gelinemediği de açıktır. Çünkü sosyoloji belirli bir alan¹ yahut mekândaki kavramsal iktidar mücadelesini en iyi analiz edebilecek sisteme sahiptir. Sosyolojinin çok görüşlülüğü ve kendi içindeki verimli çatışmalar, belirli bir sentez ile ortaya çıkmakta ve pratiğe dökülebildiği süreçte de sorunlara çözüm üretebilmektedir. Sosyolojinin sahip olduğu bu kabiliyet her ne kadar birçok kesim tarafından görmezden gelirse de sosyolojinin ana işlevi budur. Sosyologlar ise güncel olana dair tuttıkları notlarla gündemi anlama çabası içindedirler. Özellikle Mills'in vurguladığı bu husus birçok sosyoloğun temel işlevi haline gelmiştir. Güncel olaylara dair yapılan kategorilendirmeler ve kategorilendirme sonrası ortaya konular tespitler, olaylara dair elde edilecek sonuçların yeniden gözden geçirilmesini de sağlayacaktır. Sosyolog, olaya dair sahip olduğu öngörülerini ile birlikte bakış açısını farklılaştırarak farklı kuramlardan yaptığı analizlerle sorunların anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır. Özellikle kullandığı kavramsal değerlendirmeler ve bu değerlendirmelerden ileri sürdüğü görüşleri, sorunsalın çözümüne dair önemli katkılar sunacaktır. Vakalara dair yapılan gözlemler saha pratiği ile birleştirildiğinde istenilen amaca daha çabuk ve kolaylıkla ulaşılabilecektir. O halde sosyolojinin bizlere verdiği ilk görev olaylara dair sorunsallığımızı oluşturmak, kategorilendirmek ve süreci kavramsallaştırmaktır.

Sosyolojik yöntemin doğasında olan bu sürecin belirli bir bilimsel aşama izlemesi zorunlu değildir. Özellikle postmodern dönem içinde yapılacak çıkarımların bilimsel bir süreci teşkil ediyor olmama zorunluluğu, sosyolojiye ciddi anlamda nefes aldırılmıştır. Güncel ve topluma dair olan herşeyin sosyolojinin araştırma nesnesi olacağına dair olan öngörü, bizlere, günümüzdeki en büyük sosyolojik vakayı analiz etme imkânı da sunacaktır. Dünyadaki bütün toplumları esaret altına alan ve toplumsal hayatı istediği şekilde dizayn eden Koronavirüsün de, sosyolojik açıdan ele alınması oldukça önemlidir. Çünkü pandemi vakalarının yaşandığı zaman dilimlerinde, toplumlar geleneksel alışkanlıklarını değiştirir ve yeni yaşam biçimine adapte olma çabası gösterir. Günümüzde tam olarak bu değişimin yaşandığını yakından izleyebiliriz. Öyle görünüyor ki, Marx'ın, "Avrupa'da bir heyûla dolanıyor – komünizm heyûlası. Eski Avrupa'nın bütün güçleri bu heyûlaya karşı bir süre avında birleşmiş durumdadır, Papa da Çar da, Metternich de Guizot da, Fransız radikalleri de Alman polisleri de bu hayaleti kovmak üzere kutsal bir ittifak kurdu" (Marx-Engels, 2018: 51) cümlesi günümüzde yerini koronavirüs'e bırakmış görünüyor. Yeni bir hayalet ama bu hayaletin öldürücü bir niteliği de mevcut görünmektedir. Marx'ın Manifesto'yu yazdığı dönemde bu ittifakın nasıl kurulduğunu epeydir düşünüyorduk ki, koronavirüs olgusunun dünya genelinde kurduğu ittifaka şahit olduk. O halde koronavirüse dair sosyolojik tespitlerimiz nereden başlamalıdır?

1. Koronavirüs'e Dair Sosyolojik Kategorilendirmeler

1.1. Beden Söylemi

Sosyolojiye dair bir konu ele alınacaksa atılacak ilk adımın konunun sınırlandırılması ve kategorilendirilmesi olmalıdır. Böylece asıl çözümlenmek istenen konuya dair yapılacak vurgular daha etkili olacaktır. Koronavirüs'e dair değerlendirmelerin ilkinde aklımıza beden sosyolojisi gelmektedir. Beden sosyolojisi bireyi tutum ve duygu/duyulara göre değil şeklen tanımlar (Marshall, 1999: 62). Dolayısıyla beden kontrol ettiğimiz yada edemediğimiz bir gerilimler alanıdır (Giddens, 2010: 132). Bu gerilimler içinde beden kimi zaman şımartılan kimi

¹ Bourdieu'cü bir anlamda kullanılmıştır (Wacquant ve Bourdieu, 2003: 97; Gorski, 2015: 55).

zaman ise terbiye edilen bir niteliğe sahiptir (Martı, 2011: 234). Bedene dair ıslah etme pratiği ise sisteme ait bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar, Foucault'a eden, özellikle içinde bulunulan çağa ve iktidar yapılarına göre şekillenen bir nitelik taşımaktadır (Foucault, 1992). Foucault'un bahsettiği pratik özellikle günümüz için geçerliliğini korumaktadır. Örneğin yüzü sosyalleştirdik. Yüz, vücudumuzun belki de en farkında olduğumuz ve kendimizi sosyal dünyaya anlatmakta kullandığımız mahrem bir alandı. Virüs ile birlikte ellerin yüzü değiştirilmesine dair frenlemelerin olması ile yüzler resmen kamusalıştı ve bu kamusalılık, güncel yaşamın olağan halini aldı. Yüzümüze dair verilecek kararlar bizlere aitken şimdi verilecek kararları kamuya ait bireyler (doktorlar, bürokratlar, tv programcıları, vb) belirlemeye ve uygulamaya başladı. Bu başlangıç, sağlık kavramının bireyin özne hallerini de dikkate aldığını göstermektedir (Erbaydar, 2001; 50). Yukarıda bahsedilen mahremiyet durumu kamusalılık kavramı ile esnetilerek bireyin bedeni, hastalık adına göz ardı edilmeyecek bir anlayışla ele alınmaya başlanmıştır (Öngören, 2015: 26). Artık bize dair olan yahut mahrem alanlarımızın özellikle sağlık kavramı üzerinden yeniden inşa edildiği bir süreç aralığında yaşıyoruz. Bu durumun, sistemin bir isteği olduğuna ve Foucault'cu anlamda bir gözetime tabi tutulacağına dair ciddi endişeler oluşmaya başlamış durumdadır. Çünkü milli olgusalılık gerçeklikten ziyade bireyin iç dünyasıyla ilgilenir ve milliyetçiliğe göre devlet beden, millet ise ruhtur (Kedourie, 1970: 192). Bu ruhta erkek ulusu biyolojik ve sembolik olarak temsil ederken kadınlar ulusun temsili olan erkekler tarafından sürekli kontrol edilir (Mayer, 2000). Çünkü ulus devletteki milliyetçilik algısı eril tahakküm yahut düzene dayanır ve milliyetçiliğin erkekleştirilmiş hafıza, erkekleştirilmiş aşağılama ve erkekleştirilmiş umuttan beslendiği iler sürülür. Kadınlar ikon olarak kabul edilir veya ganimet benzetmesiyle nesneleştirilebilirler (Enloe, 1990: 44). Erkeğin, devletin birçok güçlü kurumunda (ordu, vb.) etkin olarak görev alması ve bu alanlardaki hâkimiyetlerini devam ettirmesi, devletin, cinsiyeti okuma biçimini erkeklik üzerinden inşa etmesine sebep olmaktadır. İlginç olan ise bu durumun kadınlar tarafından da içselleştirildiğidir (Nagel, 2009: 97). Ulus devlet de bu süreci tamamladıktan sonra bedene dair olan işlevselliğini kadın ve erkek bedenleri üzerinden ayrı ayrı tanımlar ve mücadele biçimini de buna göre dizayn eder. Bedenin mücadele alanı ise yüzeylerdir. Ne kadar ortaklık görünse de mücadele alanı cinsiyetlere göre tanımlanmıştır. Beden ile birlikte yapılacak savunma özellikle sağlık çalışanlarının önerisi ile yüzeylere odaklanmıştır. Yüzeyler, virüs ile muharebe alanına dönüşmüş durumdadır. Sosyal alanımız yüzeylerden ibaret olmaya başlamış haldedir. Neredeyse dokunmamak ya da dokunulmamak hayatımızın amacı haline gelmiştir. Kargocuya dahi teşekkür etmeden bir an evvel kapıyı kapatma çabasında olacak kadar geleneksizleşmiş görünmekteyiz. Yüzeylere dair olan mücadelemizde ise kolonyalar, çamaşır suları, sabunlar, temizlik jelleri hatta taharet muslukları bu savaştaki gizli silahlarımızdır.

1.2. Buharlaştan Mekân ve Mekân Söylemi

Bir diğer dinamik ise mekân kavramıyla alakalıdır. Mekân sözlüklerde “var olanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz bucaksız büyüklük; boşluk; sınırsız ortam; yer kaplama” (Cevizci, 1997: 468-9) olarak tanımlanırken, bu makaledeki esas anlamının bu olmadığı aşikârdır. Çünkü mekân, toplumsal ilişkilerin üretildiği yer olarak bilinmektedir. Mekânın, toplumsal ilişkilerle kurduğu bağa Harvey şu vurguyu yapmıştır: “mekânsal biçimler, içinde toplumsal süreçlerin olduğu cansız nesnelere değil, toplumsal süreçleri, bu süreçlerin mekânsal olmasıyla aynı tarzda ‘içeren’ şeyler olarak görülmelidir” (Harvey, 2003: 11). Mekân-insan ilişkisine dair olan vurgu, özellikle koronavirüs günlerinde kendisini aşikâr olarak ortaya konmuştur. Alanlardaki boşluklar ve kapalı işyerleri yahut çeşitli mekânların,

insanlardan bağımsız olarak varlıklarını sürdüremeyeceği daha net anlaşılmıştır. Anonim bireylerle (Coser, 2101: 169; Simmel, 2009; Bauman, 2001) dolaşan insanoğlu için mekânlarla ve nesnelere olan temasımız kısa, kesintili ve uçucu bir hal almış durumdadır. Özellikle üniversitelerin, öğrencilerden olmadan boş bir alan olduğu ve onlarla ancak bu mekânların rasyonel işlevini sürdürebileceği pandemi sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu durum öğrencileri için de geçerlidir. Çünkü mekân rasyoneldir” sloganı karşılığını bulmuş görünmektedir, binaların ruhunun olmadığı doğru değildir, aksine eğitime ruh veren ve onu rasyonel kılan aslında “mekanlar”dır. Birçok işletmenin yaşadığı sıkıntılar ve sokakların “kimsesiz” oluşu, insan-mekân ilişkisini daha anlaşılır kılmaktadır. Uzaktan eğitim modeli ile evlerin, mekân anlamında okulların yahut üniversitelerin yerini tutması mümkün değildir. Özellikle dijital değişim kavramı postmodern süreç ile birlikte boş zaman yahut mesafe gibi kavramların yeniden inşa edilmesine yol açmıştır. Günümüz toplumlarının eğitim süreçlerini evlerde devam ettirme çabası da mevcut mekânsal bütünlüğü parçalamaktadır (Solak, 2017).

Mekânlar arası yolculuk böylece ortadan kalkmış ve bilgisayar ortamında sanal sınıflarda dolaşım mekân değiştirmeye alternatif sunabilmiştir. Böylelikle evler home office yada home city kavramları ile anılmaya başlamışlardır. Dijitalleşmenin bu pratiği bütün mekânsal elemanlarıyla, kurumlarıyla yeni bir kent tasarımıyla dayanmaktadır (Soja, 2000: 339-340). Bu tasarım mekânsal anlamda farklılaşmanın yanında toplumsal farklılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Özellikle üretim yerini post-fordist uygulamaya bırakmıştır. Mekânsal farklılaşma ile toplumsal farklılaşma birbirinin ardı yahut öncülü olduğu için sorunları beraberinde getirecektir. Böylelikle oluşabilecek toplumsal tabakalaşma toplumsal farklılaşmayı da ortaya çıkaracaktır (Zanden, 1996: 198), ayrıca bu farklılıklar sermaye türünün getirdiği farklılıklardan da kaynaklanacaktır (Ünal, 2017: 382). Belirli farklılıklar mekânın da farklılaşmasıyla önceki mekânlarda çalışılan işlerin koşulları da farklılaşacaktır. Mekânın buharlaştığı, farklılaştığı yahut yeniden şekillendiği koşullar evi ana mekân yapmaktadır. Ev üzerinden kurulan iletişim ağları, sosyal ilişkiler ve iktisadi/bürokratik talep ve işlevsellikler, home ofisi daha da canlı kılacaktır. Home ofisin niteliği evin bölümlere ayrılması zorunluluğuna sahip olmaktır. Yemek odası, çocuk odası yahut misafir odası gibi bölümlenmeler, çalışma odası/ofisi gibi farklı isimlendirmelere de sahip olacaktır. Bu durumda bir odanın yarısı home ofis yarısı da başka işlev için kullanılacaktır (Karakoyun, 2016: 155). Evde çalışanlar hem zamanı hem de mekânı esnek kullanmaktadır, doğrusunu söylemek gerekirse evde çalışanlar bütün esnek çalışanlar içinde en esnek çalışandır (Sennett, 2010: 61). Evden çalışan birey hem zaman hem de mekânı esnek kullanabilme niteliklerinden dolayı yeni iletişim teknolojileriyle bağı yüksek olan bireylerdir. Yükselen esneklik ilkesi bu bağlamda evden çalışmayı uygun kılan sınıfsal boyutu da ortaya koymuştur (Durcan, 2012). Tam bu noktada emek ve sınıf kavramındaki farklılıklar da günyüzüne çıkmıştır. İşini evden yürütebilenlerin evden çıkmaması sağlanırken iş takibini evden yapamayan bireylerin iş gereği sokağa çıkmaları gerekmiştir. Özellikle düşük gelirli meslek grupları (kargocu, güvenlikçi, postacı, market çalışanları, temizlikçiler, vb.) mobil olarak hayatlarına devam etmektedirler (Yıldırım, 2020). Dolayısıyla anlaşılmaktadır ki, esnek iş gücü emek açısından bireysel bir boyut taşımaktadır (Skorstad, 2009: 18). Bireysel boyutta devam eden emek harcama süreci zihinsel bir yöne sahiptir. Hardt ve Negri, bu süreci gayrimaddi emek olarak “emeğin zihinsel yönünü bir hizmet, bir kültürel ürün, bilgi ya da iletişim gibi maddi olmayan mallar üreten emek” (Hardt - Negri, 2008: 305) tanımlamışlardır. Hardt ve Negri’nin bahsettiği gayrimaddi emek, mekânı buharlaştırmakta ve gündelik hayat pratiği de yeniden revize ederek sayısız

iletişimi oluşturmaktadır (Simmel, 2009: 219). Emeğin bu türü deneyimlediği sınıf aidiyetinde de değişikliklerin oluşacağını ifade etmektedir. Bu da belirli bir sınıfa özgü mesleklerde değişimlerin yaşanmasını ve bireyin kendi işine/sınıfına dair bir aidiyet geliştirmesini de zorlaştırır.

1.3. Ulus Devlet Söylemi

Koronavirüs'e dair yerel dinamiklerden yola çıkılarak sosyolojik açıdan ifade edilebilecek bir diğer olgusal gelişme ulus-devlet anlayışındaki kırıldanma üzerine olacaktır. Bilindiği gibi ulus devletler "sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek, ortak kültür simgeleri, değerler yaratarak, gelenekler ile köken mitlerini canlandırarak birleştirmeyi amaçlayan bir tür devletin oluşumuyla tanımlanan modern bir olgu" (Guibernau, 1997: 93) ve "belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan belirli bir insan topluluğunun oluşturduğu bir varlık" olarak tanımlanmaktadır (Kapani, 2004: 35, Gözler, 2007: 4) olarak tanımlanmıştır. Bu süreçte özellikle devletin merkezi bir konuma yükselmesi, uzmanlaşma, bürokratikleşme ve kültürel bütünlük oluşturma çabası mevcuttur (Smith, 2002: 173-176). Bu bağlamda ulus devlet; ülkesellik/ülküsellik, egemenlik, merkezilik/merkezcilik ve ulusallık ile tanımlanan bir siyasi yapıdır (Yurdusev, 2012: 64). Ulus devletin bu niteliği, onu bir anlamda zirveye taşımıştır. Özellikle merkezi oluşu ve çevre ile arasında kurduğu ilişki biçimi devletçi bir söylem taşımaktadır. Lakin küreselleşme ile birlikte ulus devletin genel mahiyet de değişmiştir. Çünkü küreselleşme oldukça hızlı bir biçimde değişim ve dönüşümü; tercih seçeneklerinin çeşitlenmesini; mekânsal ve zaman açısından yoğunlaşmayı ve benzeşme ve farklılaşma arasındaki işlevselliği arttırmaktadır (Marshall, 1999: 449; Capra, 2003: 112-113, Giddens, 2010: 5). Dolayısıyla dünyanın global bir köy (Marshall-Bruce, 2001) anılması, ulus devletin sahip olduğu merkeziliği kaybetmesine sebep olmuştur. Kaybedilen merkeziliği tutum, ulus devletin sınırlarını belirlemiş ve uluslararası şirketler, STK'lar ve örgütlere, ulus devletleri tehdit eder hale gelmiştir (Sassen, 1996: 25-30; Tilton, 2003: 198) ve Habermas'ın belirttiği gibi ulus devletler, bu tür oluşumlar karşısında zayıflamıştır (Habermas, 2012: 32). Şu ana işlevselliğini sürdüren bu oluşumlar, koronavirüs vakası ile birlikte sınırlarına çekilmişlerdir. Fakat günümüzde bu krizi atlama, vatandaşlarına sahip olduğu hakları kullanmak ve temin etmek de ulus devletin işlevi haline gelmiştir. Her ne kadar bütün dünya liderleri uluslararası ticareti sürdürmekte kararlı görünse de, pandemi günleri, bu işlevselliği aksatmaktadır. Ulus devletler bu süreçte vatandaşları, üretkenlik ve verimlilik süreçleriyle ulusal insan sermayesine dahil edilerek disipline edilebilirler ve bedensel/zihinsel güçleri zenginliği arttıran ulusal bir kaynağa dönüşebilirler. Bireylere uygun yeni hastalık yahut suçlar kategorik olarak belirlenebilir ve ulusal beden arındırılmak için yeni ulusal seferberlikler geliştirilebilir. Oluşturulan bu meşruiyet kodu, makro iktidar stratejileriyle birlikte uygulanabilir (Wallerstein, 2000a: 47-49 ve Wallerstein, 2000b: 135-139). Yine pandemi günlerinde liberalizmin zayıf göstermesi ve özellikle liberal girişimcilerin bu süreçte gözlerini merkezi devlete çevirmiş olması ve solunum cihazları ile tıbbi maskelerin karaborsaya düşmüş görünmesi merkezi devlet anlayışını yeniden güçlendirmiştir. Devletler, özellikle sağlık kurumu üzerinden küreselleşme ile birlikte kaybettikleri gücü yeniden kazanma eğilimine girmiş görünmektedirler. Pandemi hastalarının takip edilmesi, vücut sıcaklığının bilinmesi ve bahsedilen çipli sistemin hayata geçirilme aşaması, ulus devlet anlayışını yeniden gündeme taşımış görünmektedir. Fakat küreselleşme sonrası ulus devlet anlayışının da eskisi gibi olmayacağı açıktır. Devletlerin, küresel ekonomiye bağımlı olması ve uluslararası ticaret örgütleriyle/şirketleriyle (IMF, Dünya

Bankası, vb.) işbirliği içinde olması, ulus devlet modelinin de eskisi gibi milliyetçi bir tavra bürünemeyeceğine de işaret etmiştir. Hem ulus devlet hem de küreselleşme paradigmalarının ortak özellikleri toplumlara biçimlendiren bir niteliğe sahip olmalarıdır (Giddens, 2005: 59). İşte bu sebepten dolayı ortaya çıkacak yeni sentez biçimi, yönetim anlayışında belirgin değişiklikler oluşturacak ve bu değişim ulus devleti güçlendirse dahi milliyetçi bir çizgi de ilerleyemeyecektir.

1.4. Risk Söylemi

Pandemi sosyolojisine dair gündemde olan konulardan biri de risk toplumu ile kurulan bağ üzerine yapılan yorumlara dayanmaktadır. Aslında risk toplumunda bahsedilen temel konular, pandemi sürecinde pek de karşımıza çıkmamıştır. Elbette uzlaşacağımız belirli başlıkların risk toplumunda da geçerli olabileceğini ifade edebiliriz ama genel bağlamda risk toplumuna dair vurgular, modern dönemin yeniden inşasına dayanmaktadır. Pandemi süreci ile risk toplumunu anlama açısından Beck'in temel tespitlerini analiz etmek faydalı olacaktır. Çünkü belirgin farklar yahut benzerlikler süreci anlamamız ve anlamlandırmamız açısından oldukça önemlidir. Beck'in, Risk Toplumu adlı çalışmasında üzerinde durduğu hususlar şunlardır;

-Refah bölüşümü yerini risk bölüşümü mantığına bırakmıştır ve bu durum bizi, ikinci bir modernleşme sonrası aşamaya götürmektedir. Bu pratik ise ancak bilgi teknolojilerinin gelişimi ve sosyal devlet güvencelerinin nesnel geçim sıkıntısını ortadan kaldırmasıyla gerçekleşebilir. Böylelikle birincil modernleşmenin yerini "öz-dönüşümlü" modernleşme almıştır. Beck'e göre kişinin tecrübeleri, tercihleri ve dünya görüşü doğrultusunda birey aktifleşebilir. Bu eylemsellik süreci bireyin kendi üzerine düşünme aşamasıdır. Böylece dış dünyada üretilen gerçeklikler, bireyin ürettiği tanımlamalara dönüşür. Bu dönüşüm bilimsel süreçten bağımsız da değildir. Böylece gelişmeler hem riski doğurur hem de riske bir çözüm önerisi sunar (Beck, 1992: 30-36, 183). Bu pratik, Beck'e göre uzmanlara olan bağımlılığı da ortaya çıkarır fakat kimse net bir şey söyleyemediği için meşruluğun nasıl aranacağı bilinemez (Beck, 1992: 58)

- Yine Beck'in üzerinde durduğu bir diğer husus da parlamentonun, siyasi partilerin ve sınıfsal mücadelenin sınırları dışında, toplumsal alanı dahiline alan yeni bir hareketlilik ve siyasal tasvirdir. Bu tasvir bir sınıfa özgü değildir ve modernliğin "öz-dönüşlü" hale gelmesiyle eski siyasal düzen, yeni siyasal düzeni pek savunamayacaktır. İşte bu hareketlilik çeşitli alt-siyasi hareketlerin dile getirilmesine sebep olacak ve gelenek için bir risk oluşturacaktır (Beck, 1992). Beck'in yaklaşımındaki önemli noktalardan birisi de sınıf mücadelesinin sona ermesine rağmen sınıfların ortadan kalkmamasıdır. Risk kavramı ancak sınıflı toplumlar içinde çözümlenebilir. Böylelikle ortaya çıkabilecek çatışmalar yahut farklılaşmalar sınıflardan da bağımsız ilerleyecektir. Sanayi toplumunda bireyin sınıfsal konumunu ve bağımlılıklarını belirleyen temel unsur, üretim araçları karşısındaki konumu ve üretim ilişkileriydi. Ancak Beck'in tanımladığı risk toplumunda, bireyin toplumsal konumunu riskler karşısındaki "mağduriyeti" belirler. Bu mağduriyetler ulus devlet sınırlarını aşmış ve risk cemaatleri oluşturmuştur. Bu yapıların oluşması kötü ihtimallerin ortadan kalkması ile yakından ilgilidir. Çünkü böylelikle riskli gruplar kontrol edilebilir. Ama ne kadar kontrol edilmeye çalışılsa dahi mevcut olana dair bir sınırsızlık ve açıklanamama vardır (Beck, 1992: 21-22).

Yukarıda ifadeler bakıldığı takdirde pandemi sürecinin belirli noktalarda risk kavramı ile analiz edileceği açıktır ama Beck'in bahsettiği risk kavramının kökeninde, tercihler sonrası

ortaya çıkabilecek durumlara dair bir analiz söz konusudur. Riskler, belirsizlikleri açıklayamaz yahut belirsizliğin olduğu bir toplumda riskten bahsedilemez. Ayrıca Beck'in bahsettiği konuların daha çok Avrupa merkezli olması sorunu girift hale getirmektedir. Sanayileşmemiş yahut gelişmemiş ülkelerin nelere tabi olacağına dair belirsizlikler mevcuttur. Daha çok toplumsal hareketlerin sürecini analiz etmeye yarayan risk kavramı, esas olarak bu olguları kontrol etme amacı taşımaktadır. Beck, Mouffe'un bahsettiği siyasalın antagonist doğası üzerine yürüttüğü çalışmaya (Mouffe, 2013) benzerlik gösteren ifadelerle sahiptir. Radikal tutumlara karşı alınacak tedbirlerin yahut onların varlığının oluşturduğu risklerin analiz edilmesi, günümüze dair vurguyu zayıf kılmaktadır. Modernleşme ile birlikte batının çöpleştirmeye/çölleştirmeye çalıştığı batı dışı toplumların toprakların yetiştirilen ürünlerin (kakao, çay, vb.) yeniden batıya gelmesi ve kullanılması da Beck'e göre bumerang etkisi yaratacaktır (Beck, 1992: 44). Dolayısıyla Beck'in söylediği bazı ifadelerin günümüz ile örtüştüğü ileri sürülse de, riskin, modern toplumların karşılaştığı gerçeklik olarak algılanması vurgusunu değiştirmediğini görebilmekteyiz. Sanayileşme ile başlattığı risk sürecinin, sanayileşmemiş toplumlarda nasıl analiz edeceği açık değildir. Pandemi süreci bir sanayileşme problemi olarak algılanabilir ama bütün dünyaya hızla yayılması Beck'in bahsettiği süreçten oldukça farklıdır. Eğer Beck açısından bakacak olursak sadece kendisi üzerine düşünen bir modernleşmenin pandemi sürecini kendisine dert edinmesi gerektiği sonucuna varabiliriz (Çelik, 2014; Soydemir 2012; Koyuncu-Delibas, 2012).

1.5. Özne ve Nesne Kavramları Arasında Birey

Özne ve nesne kavramları daha çok felsefi tartışmaları içerirken toplumsal açıdan konuya yaklaşım pek de kolay olmamaktadır. Bilgiyi bilen ile bilinen arasındaki bir ilişkinin sonucu olarak ele alırsak, bilenin, özne olduğunu bilinenin ise nesne olduğunu (Balci, 2011: 80) ileri sürebiliriz. Dolayısıyla bilen, aslında eylemsel pratikleri de elinde bulunduran, anlayan, açıklayan, yorumlayan ve yön verendir. Düzen, bilen tarafından bilinen üzerine inşa edilen bir süreçtir. O halde özne, uygulayan bir eylem biçimine sahipse, bilenin özne olması daha doğrusu bildiğinin farkında olanın özne olması gerekmektedir. Descartes'ın "düşünüyorum o halde varım" (Descartes, 2018) cümlesi, asıl özneyi net olarak ortaya koymuştur fakat alt kısımda değineceğimiz Foucault özneye referans olan aklın, tarih içinde oluştuğunu ifade etmiştir (Foucault, 2011: 329). Felsefi anlamda öznenin temel işlevi bilmektir, sonraki süreç ise bilgiden elde edilenler ile alakalıdır ve bu şekilde ilerlemektedir. Felsefenin özne kurgusunun yanında önemli olan ikinci husus ise bilginin türlerine dair nelerin söylenebileceği ile alakalıdır. Dini bilgi, bilimsel bilgi veya doğa bilgisi gibi çeşitli bilgi türleri için de aynı varsayımın geçerli olup olmadığı net değildir. Dolayısıyla farkı türdeki bilgi türlerine sahip olanların hepsi kendine göre özne konumuna gelebilir. Özellikle ortaçağ dönemindeki dini bilgiyi tekelleştirmenin ve Latinceyi, kilise içinde tutmanın mantığında da bu serüven yatmaktadır. Kilisenin toplum üzerindeki egemenliğini koruması için sahip olduklarına başkalarının da sahip olmaması gereklidir. Kilise ancak bu şekilde eyleyici konumunu muhafaza edebilir. Dolayısıyla bilgiye sahip olma, özne olmayı gerektirmektedir.

Sosyolojinin özne tartışmasını kavramsallaştırması ise daha farklı bir boyut izlemektedir. Özellikle Foucault'cu açıdan bakıldığında, öznenin sahaya çıkışı ancak iktidar karşısında gerçekleşebilmektedir (Foucault, 2005: 234). Çünkü Foucault'ya göre özne, ötekiler tarafından kontrol edilmeye çalışılan ve ayrıca kendi bilgi ve bilinci aracılığıyla bir kimliğe bağlanmış olandır (O'Farrell, 2006: 10). Fakat iktidar özneyi kendisine bağımlı kılmak için doğrudan gündelik yaşama müdahale eder, hem kendisinin hem de başkalarının tanımak

zorunda olduğu yasaları dayatır ve bireyi kategorize eder. Böylece özenin bölünmesinin sağları ve (Best-Kellner, 1998: 63) özne iktidara bağımlı kılınır, yani onu nesneleştirir. Özne parçalanmasını sağlayan iktidar, akıllı-deli, sağlıklı-sağlıklı olmayan, genç yaşlı gibi ikilemler oluşturarak, kendi meşruiyetini temellendirme gayretinde olur. Böylece bilen özne, belli bir durum, bakış ve işleve zorlanır (Foucault, 1993: 14). Foucault'un bu tanımlaması yahut analizleri özellikle günümüzü anlama açısından önem arz etmektedir. Çünkü koronavirüs zamanlarında bilenlerin genellikle bilim insanlarının olması, iktidarın el değiştiğini de ortaya koyuyor. Sosyolojinin temel öznesi toplumdur ve toplumsal değişimler ancak sosyolojiye dair olana atıf yapılabilir. Bilimsel olanın elbette sosyolojide yeri mevcuttur fakat bilimsel olanın toplumu yönlendirmesi, ayırmaştırması ve toplumu yönetmesi, sosyolojinin ilgi alanını güncellemektedir. Çünkü özne-nesne arasındaki ilişkisi teorikten ziyade pratik bir ilişkidir (Marx, 2004: 21-23). Sosyoloji böylece, toplumsal olan üzerinden bilimsel olanı analiz etme şansı bulacaktır. Dolayısıyla sistemin tanımladığı hasta ve hasta olmayanların toplumsal yönelimlerini sosyoloji analiz etmek zorundadır. Toplumsal açıdan yeni bir tip üremiştir: "Hasta Yaşlılar". Bu toplumsal tip hayal gücü, olguların karmaşık ilişkileri seti ve bilimsel bilginin koordine edilmesiyle oluşturulur (Baker, 2012: 90) ve sosyolojinin aktifleşmesinde önemli rol oynar (Can, 2017: 52). Böylece sistemin tanımladığı bu yeni tip, toplumun bir kesimi tarafından nerdeyse yeni bir öteki tip olarak lanse edilmiştir. Aslında sistem içindeki yaşlılar mağdurdur ve hastalığı taşıyıcı değildir. Yaşlılara karşı panik, ırkçı bir reaksiyona dönüşmemelidir. Ölümcül hastalık korkusu cahilce hataların yapılmasına sebep olmamalıdır. Çünkü yaşlılar Foucault'cu bağlamda bakıldığında hem özne hem de nesne konumuna gelebilmektedir. Sağlık kurulu tarafından alınan kararlara uyma itibarı ile nesne konumunda algılanan yaşlılar, kendileri üzerinden iyileşmeye dair yapılacak okumalarda/yorumlarda/pratiklerde özne konumuna gelebilmektedir. Özellikle yaşlıların sokağa çıkıp çıkamaması, devletlerin başarılı olup olmayacaklarını belirleyecek temel dinamiktir. Öğelerden biri olmadan diğer bir öğenin varlığı üzerinde spekülasyon yapma olasılığının söz konusu olmayan karşılıklı bir ilişkiden bahsedilebilir.

1.6. Güçlenen Bireysellik ve Sanal Cemaat Söylemi

Yoksullaşmış bir etkileşimin tam ortasına doğru yavaş yavaş ilerliyoruz ve bireysel arasındaki etkileşimler gittikçe azalıyor. Neredeyse etkileşememekle birbirimize yabancılaşıyoruz. Bu yabancılaşma Marx'ın bahsettiği yabancılaşma benzeri bir içeriğe sahip değildir. Marx'a göre yabancılaşma terimi, "iktisadi ve hukuksal bir terimdir. Bu terimi felsefi saygınlığa yükselten Hegel'dir. Hegel'in ise bu terimi iktisatçılardan ve Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nden" aldığı bir kavram olduğu bilinmektedir (Marx, 1976: 62). Marx ise bu kavramı kapitalist sisteme entegre ederek analiz etmeye başlamıştır (Marx, 1976; Marx, 2004; Ollman, 2008: 223-224). Bizim bahsettiğimiz olgusal durum ise bireyselleşme ile başlayan ve etkileşimsizlik sürecinin beraberinde gelen yabancılaşma aşmasıdır. Örneğin Simmel, büyük kentin kalabalığının bireyin yabancılaşma duygusunu güçlendirdiğini ifade etmiştir (Simmel, 2009). Bireyler birbirleri ile kalabalık bir caddede çarpışmamak, yolunu bulabilmek ve kalabalıktan gelebilecek potansiyel tehlikeleri algılayabilmek için toplumdan uzak kalabilmektedir (Talu, 2010: 147). Dolayısıyla bireyselleşen toplumda yabancılaşma, kalabalık ve yığın tehlikesiyle yüzyüze gelmemeye dair bir çözümdür (Korkmaz, 2015: 131). Bu bağlamda uyumsuzluğa karşılık gelen yabancılaşma bireyin ruhsal durumunda olduğu kadar sosyal yaşantısında da önemli kırılmalara sebep olmaktadır. Kırılmalar sonucunda oluşan yabancılaşma yayılmış bir vaziyet alır. Böylelikle birey kendi dışındaki güçlerin elinde bir araç

haline gelir (Ofloğlu-Büyükyılmaz, 2008: 131- 132). Yeni sosyalleşme mekanları olarak adlandırılan, sosyal paylaşım ağlarında bireyler, farklı insanlarla etkileşim içinde bulunarak, yeni şeyler öğrenme fırsatı bulmaktadır. Sanal iletişim sayesinde yalnızlık hissedilmez, hatta zorunlu bir hal alır (Siyez, 2011: 69).

İnsanlar arasında konuşma veya dilsel iletişim bulunabilir fakat bu durum samimiyetten uzak, sadece en temel ihtiyaçları gidermek üzere koşullanmış, alışkanlığa dayanan bir iletişim pratiğini aşamaz (Aşkaroğlu, 2017: 74). İletişim pratiğini aşamayan birey kendisine sunulan seçenekler arasında bir tercih yapar. Bu tercih, bize sistem tarafından sunulmuştur ve birini seçerken diğerinden ödün vermek zorunda kalabiliriz. Goffman her ne kadar bu eylemsel süreci bir tiyatro oyunu olarak açıklasa da (Goffman: 2009), Bauman'a göre bu bir sarkaç teorisi (Bauman, 2015: 24-25). Buna göre bireyler, iki tercih arasında kaldıklarında yahut bir tercih dayatıldığında genellikle güvenliğin ağır bastığı tarafa meyilli olurlar. Sarkaç istenen yöne hareket ederken istenmeyen öteki olarak konumlandırılabilir (Bauman, 2003: 213-219). Modern döneme dair bu ikilem biçimini şöyle ifade eder: "Toplumsal düzen vizyonu ve pratiği için yaşamsal olan ikiliklerde, farklılaştırıcı güç, kural olarak, muhalefet üyelerinden birinin arkasına saklanır. İkinci üye, birincinin ötekisinden, birincinin karşıt(itibarsız, bastırılmış, sürgün edilmiş) tarafından ve bunun yaratımından başka bir şey değildir. Nitekim anormallik normun, sapkınlık yasaya itaatin, hastalık sağlığın, barbarlık uygarlığın, hayvan insanın, kadın erkeğin, yabancı yerlinin, düşman dostun, "onlar" "biz" in, delilik aklın, ecnebi vatandaşın, sıradan adam uzmanın ötekisidir. Bunlar birbirlerine bağımlıdır; fakat bağımlılık simetrik değildir. İkinci taraf, tasarlanmış, zoraki tecrit edilmişliğinden dolayı birinciye bağımlıdır. Birinci ise, kendini doğrulamak için, ikinciye bağımlıdır" (Bauman, 2003: 26-27). Bauman'ın bahsettiği bağımlılık ilişkisi, diğerinin varlığına bağlıdır. Karşılıklı bağımlılık böylece devingen bir sıralamayla devam eder. Birey, tercih açısından yalnızlaşınca tercihlerini de yalnızlaştırır. Yalnızlaşan birey seçeneklerini iletişim ağları üzerinden arama çabasına girer ve ağ toplumunun bir parçası haline gelir. Özellikle Web 2.0 ile birlikte etkileşimi yüksek çevrimiçi ortamlar sosyal ağların çıkmasıyla sonuçlanmış ve sosyal ağların, toplum içindeki hiyerarşik yapıyı ortadan kaldırmasıyla ihtiyaçlara ulaşımı yatay bir düzleme çekmiştir (Bozkurt, 2014: 515). Böylece bireyler dijital kimlikleriyle kendilerini sanal ortamda temsil etme şansını bulabilmişlerdir. Ağ toplumu sadece bilgiye veya herhangi bir ürüne ulaşım konusunu değil yayılım konusunda da kolaylık sağlamıştır. Bireyselleşen dünyada internet/teknoloji veya iletişim neredeyse kişilerin uzuvlarından biri haline gelmiştir ve böylece oluşan ağ toplumu bir takım iletişim bağları çerçevesinde dünyayı sosyal ve ekonomik anlamda yeniden oluşturmuştur (Castells, 2005). Castells'e göre bu durum "hem kültürümüzün sözcükleri, sesleri ve imgelerinin üretimi ve dağıtımını küresel olarak entegre hale getiriyor, hem de onları bireylerin kimliklerinin ve ruh hallerinin beğenilerine uygun kılmaktadır" (Castells, 2005: 2). Yine Castells'e göre toplumsal olaylar sebebiyle bireyler medya sembolünün etrafında toplanır ve parçalı hale gelir. Böylece tek bir meseleye odaklanılır. İşte Castells, zamansal ve mekânsal bu toplumsal dönüşümü ağ toplumu olarak isimlendirir (Castells, 2005: 9). Toplumsal dışlama/dışlanma da enformasyonelizmin yükselmesiyle hızını artırır (Castells, 2005a: 92). Dolayısıyla bireysellik arttıkça iletişim ağları genişlemiş; iletişim ağları genişledikçe bireysellik artmıştır. Böylece koronavirüs sonrası toplum eve kapandığı için bireyselleşerek neredeyse bir sanal cemaatler haline gelmişlerdir (Castells, 2004: 22-90). Sanal cemaatlerin en belirgin özellikleri kaçınılmaz olarak ilişkilerin kırılma ve zayıf olması (Perşembe, 2004: 43), insana verilebilecek en büyük ceza olan yalnızlık duygusunu hafifletmesi (Robins, 1999: 160-162), sahip olunan kimlikle tüm

dışsal baskılardan kurtulma imkânı vermesi (Akkaş, 2015: 64) ve inşa edilen bir aidiyet ile açık uçlu olarak tamamlanmamış bir yolculuk sunmasıdır (Aksoy, 1996: 166). Dolayısıyla koronavirüs zamanlarında eve kapanan kişilerin özel olma, gizlilik, özerk olma, dokunulmazlık ve ihlal edilmemişlik, bireyselleşmeyi şu an bir korunma değeri olarak tarif etmektedir (Akkaş 2013: 46).

SONUÇ

Günümüzde temas kavramı artık korku ve neredeyse ihanet dolu bir eylemin tanımını içeriyor. Yüzümüz, masamız, cep telefonumuz, bilgisayarımız, çatalımız, kaşığımız ya da tabağımız ile kurduğumuz ilişki şüpheli bir hal almaya başladı. Aldığımız demir para üstlerini dahi yıkar olduk. Ne kadar yorucu ve yabancılaştırıcı olsa da hayatın etkileşim bolluğundan şimdilik mahrum görünüyoruz. İşte tüm bu değişimleri analiz eden sosyoloji bölümlerinin ilk derslerinden olan sosyolojiye giriş derslerinin temel tartışması “insanların neden tek başları yaşayamadıkları” sorunsalı etrafında dönüp durmuştur. Bu soruya verilen cevaplar “insan, sosyal bir varlık olduğu için tek başına yaşayamaz. Ontolojisinde sosyalleşme olan insanoğlu var olduğu müddetçe sosyoloji var olacak ve sosyolojiye ihtiyaç duyulacaktır” ifadesinde yoğunlaşmıştır. Bu cevap, günümüzde tam anlamıyla karşılığını bulmaktadır. Tam bu sebepten denilebilir ki, koronavirüs ve sosyoloji arasında da garip bir ilişki oluşmuştur ve de koronavirüs’ün toplumsal algısındaki çarpıklıklar sosyolojiyi göreve çağırıştır. Pandemi, toplumu durağanlaştırıyor, teorik ve eylemsel süreçleri kesintiye uğrattıyor, ilişkileri ve rolleri alt üst ediyor. Sosyolojinin hep amaçladığı açığa çıkarma işine elverişli günlük hayatı parçalıyor, bozuyor ve böylece toplumsal analiz için sosyolojinin ihtiyacı olan alan açılıyor. Koronavirüs’ün ortaya çıktığı ilk günden itibaren dünyanın çeşitli değişimlere gebe olduğu anlaşılmıştır. Sosyoloji, bütün değişimlere açık olduğu için dünyada meydana gelecek değişimlerle de yakından ilgilenmektedir. Temel paradigmaların sorun yaşadığı pandemi zamanlarında sosyolojinin temel işlevi sürecin sonrasındaki dünya düzeninin nasıl olabileceğine dair analizler yapmaktır. Sosyoloji, pandemi sürecine dair analizler yaparken bir yandan da toplumların sahip oldukları kodları çözmek için ayrı bir çaba harcayacak ve belki de geleneksel müfredatını güncelleyecektir. Bu çaba için belki de geçmişe bakmanın² faydalı olacağına dair kanaatler gittikçe yükseliyor. Sosyolojinin özellikle saha çalışmalarında etkin olduğu dönemlere dair arzular bugünlerde de dile getiriliyor. Bu bağlamda Bauman’ın *Retropya*’sını (Bauman, 2017) okumak anlamlı olacaktır. Geleceğe dair duyulan endişelerin yerini geçmişin verdiği güven almış görünmektedir. Bu tutum bir toplumsal hafıza olayından ziyade geçmişin kendi içinde aktif olarak koruduğu “güvenceye” dayanmaktadır. Sosyoloji bugüne göre geçmişte daha fazla sahadan haberdar ve ilgiliydi, daha doğrusu sahaya dair çeşitli çözümler üretebiliyordu. Şimdilerde ise saha çalışmalarının genelinde vakaya dair sıradan analizler kendisini gösteriyor. Bu sebepten sosyolojinin aktifleşmesi için geçmişe bakmanın ve belki de bütün gücüyle sahaya yönelmenin zamanı gelmiş görünmektedir.

Koronavirüs günleri sürecinde ABD’deki Newsweek dergisi Hz. Muhammed’in sözünü kapağına taşımış, Hollanda’da Kuran ayeti tabelalara asılmış, İspanya’nın Granada şehrinde 500 yıl sonra ezan okunmuş, İsviçre’de cami minaresine müsaade edilmiş, Çin’de Müslümanlarla birlikte Müslüman olmayanlar Cuma namazı kılmış ve din ile alakalı örnekler gün geçtikçe artmıştır. Bilim ve din arasındaki ilişkinin hangi boyutlara ulaşacağını bilmiyoruz ama din

² Geçmişe bakış ile kasıt özellikle Behice Boran’la başlayan saha çalışmalarına yapılan vurgudur. Bkz: (Topses, 2013: 3; Erbaş, 2015: 18-19).

kavramının, gündelik hayattaki işlevinin virüs sonrası toplumda önemini arttıracaklarını ileri sürebiliriz. Bunu yanında geleceğin değişmesi krizin sadece din veya sağlık ile de sınırlı kalamayacaktır. Pandemi karşısında aşırı bulan ülkenin yeni imparator haline geleceği sonraki dünya düzeninde sosyolojinin işi de oldukça zorlaşacaktır. Çünkü ABD ve Rusya'nın soğuk savaş sonrası devam eden mücadelesine yeni devletler de eklenecektir. Bu eklektik süreç, yeni küresel güçlerin ortaya çıkmasına veya en azından dünyanın merkezinin, merkezlere bölüneceğine de işaret etmektedir. Devletlerarası rekabet siyaset bilimi kadar toplum biliminin de görev sahasına girmektedir. Çünkü değişen siyaset, toplumları da dönüştürecek ve sokağa bir anda çıkacak milyonlar kadar hıncını ilk seçim sandığında almak isteyenler de olacaktır. Seçmenlerin, kendilerini korumak için gayretli ve başarılı olmayan siyasetçileri emekliye ayıracağı aşikârdır. Özellikle ideolojik tutumlarına bakılmaksızın Avrupa'da pek çok ülkenin hâlihazırdaki yöneticisi süreçteki başarısızlıklarından dolayı koltuğunda daha fazla oturamayacak görünmektedir. İşte tüm bunlardan dolayı sosyolojiye gelecekte daha fazla görev ve sorumluluk düşecektir.

KAYNAKLAR

- Akkaş, İ. (2013) "Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler", Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 2, ss, 37-53.
- Akkaş, İ. (2015) Sanal cemaatler, Doğu Kütüphanesi Yayınları; İstanbul.
- Aksoy, A. (1996) "İnternet ve Demokrasi", Diyalog Dergisi, Sayı: 1, ss, 159-170
- Aşkaroğlu, V. (2017) "Toplum ve Birey: Yabancılaşma Üzerine Kuramsal Bir Tartışma", Karadeniz Dergisi, Sayı: 35, ss, 72-77.
- Balcı, M. E. (2011) "Pathos ve Ethos Arası Bir Kavram: Bilim Sosyolojisi", FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), Sayı: 12, ss, 79-89.
- Baker, U. (2012) Kanaatlerden İmajlara/Duygular Sosyolojisine Doğru, çev: H. Abuşoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2001) Parçalanmış Hayat, çev: İ. Türkmen, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Bauman, Z. (2003) Modernlik ve Müphemlik, çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Bauman, Z. (2015) Akışkan Modern Dünyada Kültür, çev: İ. Çapçioğlu- F. Ömek, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Bauman, Z. (2017) Retropya, çev: Ali Karatay, Sel Yayınları: İstanbul.
- Beck, U. (1992) Risk Society: Towards a New Modernity, Sage Publications: London.
- Best, S.- Kellner, D. (1998) Postmodern Teori, çev: M. Küçük, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Bozkurt, A. (2014) "Ağ Toplumu ve Bilgi", Türk Kütüphaneciliği, Sayı: 28, Cilt: 4 ss, 510-525.
- Can, İ. (2017) "Toplumsal Bir Tip Olarak Kesin İnançlılar", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (38), ss, 49-60.
- Capra F. (2003) The Hidden Connections, London: Harper Collins.

- Castells, M. (2004) “Informationalism, Network and The Network Society: A Theoretical Blueprint, ss, 3-48, ed: M. Castells, The Network Society: A Cross Cultural Perspective, Edward Elgar Publish. Northampton.
- Castells, M. (2005) Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür -Ağ Toplumunun Yükselişi, çev: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Castells, M. (2005a) Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür –Bin Yılın Sonu, çev: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Cevizci, A. (1997) Felsefe Sözlüğü, Ekin Yayınları: İstanbul.
- Coser, Lewis A. (2010) Sosyolojik Düşüncenin Ustaları, çev: Himmet Hülür, Serhat Toker ve İbrahim Mazman, De Ki Basım Yayın: Ankara.
- Çelik, H. (2014) “Ulrich Beck: Küresel Risk ve Kozmopolitan Politika”, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı: 5, ss, 82-100.
- Descartes, R. (2018) Yöntem Üzerine Konuşmalar, çev: Ö. Doğan, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Durcan, N. M. (2012) “Değişen Ekonomik Yapıda Ev Ofis Uygulaması ve Sorunlar”, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2, Cilt: 1, ss, 36-54.
- Enloe, C. (1990) Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics, University of California Press, Berkeley.
- Erbaş, H. (2015) “Türkiye’de Bedeller Ödemiş Bir Sosyolojik Düşünce Ustası: Sosyolog Behice Boran”, Mülkiye Dergisi, Sayı: 39, Cilt: 3, ss, 5-57.
- Erbaydar, T. (2001) “Sağlık; Kimin İçin”, Toplumbilim Sağlık Sosyolojisi Özel Sayısı, Sayı:13, ss, 49-58.
- Foucault, M. (2005) Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2, çev: Işık Ergüden-Osman Akınbay, ed. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Foucault, M. (1992) Hapishanenin Doğuşu, çev: M. A. Kılıçbay, İmge Yayınları: Ankara.
- Foucault, M. (1992) Ders Özetleri (1970-1982), çev: Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Foucault, M. (2011) Felsefe Sahnesi: Seçme Yazılar 5, Ayrıntı Yayınevi: İstanbul.
- Giddens, A. (2005) Sosyoloji, çev: Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi: Ankara.
- Giddens, A. (2010) Modernite ve Bireysel Kimlikler: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, çev: Ü. Tatlıcan, Say Yayınları. İstanbul.
- Goffman, E. (2009) Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu, çev: Barış Cezar, Metis Yayınları: Ankara.
- Gorski, Philip S. (2015) Bourdieu ve Tarihsel Analiz, Heretik Yayıncılık: İstanbul.
- Gözler, K. (2007) Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı, Ekin Yayınevi: Bursa.

- Guibernau, M. (1997) Milliyetçilikler 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler, çev: Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi: İstanbul.
- Habermas, J. (2002) Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak, çev: İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hardt, M.- Negri, A. (2008) İmparatorluk, çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Harvey, D. (1999) Postmodernliğin Durumu, çev: S. Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kedourie, E. (1970) Nationalism in Asia and Africa, Frank Cass, London.
- Kapani, M. (2004) Politika Bilimine Giriş, 16. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karakoyun, F. (2016) “Home Ofis -Evden Çalışma- Yöntemi ve Vergi Hukukundaki Düzenlemeler”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 29, ss, 141-162.
- Korkmaz, R. (2015) Yazınsal Okumalar: “Yurtsuzluk İtkisi ve Anayurt Otel”, Kesit Yayınları: İstanbul.
- Koyuncu, A. A. –Delibaş, K. (2012) “Risk Toplumu ve Siyasal Eylem: Risk Olgusunun Türk Siyasetine Yansıması”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, ss, 160-177.
- Marshall, G. (1999) Sosyoloji Sözlüğü, çev: Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.
- Martı, H. (2011) “Hz. Peygamberin Hadislerinde Bir Değer Simgesi Olarak Beden ve Mahremiyeti”, Beden Sosyolojisi, ed: Kadir Canatan, ss, 223-246, Açılım Yayınları: İstanbul.
- Marshall, McLuhan ve Bruce R. P. (2001) Global Köy, çev: Bahar Öcal Düzgören, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Marx, K. (1976) 1844 Elyazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe, Sol Yayınları: Ankara.
- Marx, K. (2004) Alman İdeolojisi (Feuerbach) çev: S. Belli, Sol Yayınları: Ankara.
- Marx, K.-Engels, Friedrich (2018) Komünist Manifesto, çev: Tanıl Bora, İletişim Yayınları. İstanbul.
- Mayer, T. (2000) Gender Ironies of Nationalism: Sexing the Nation, Routledge, New York.
- Mouffe, C. (2013) Siyasal Üzerine, çev: M. Ratip, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Nagel, J. (2009) “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, Vatan Millet Kadınlar, ed: Ayşe Gül Altınay, ss, 58-94, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Ofluoğlu, G. - Büyükyılmaz, O. (2008) “Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri”, Kamu-İş Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, s, 113-144.
- O’Farrell, C. (2006) Michel Foucault, Sage Publications: London.
- Ollman, B. (2008) Yabancılaşma, Yordam Kitap: İstanbul.
- Öngören, B. (2015) “Sağlık Sosyolojisi Açısından Beden İmgesi”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı: 34, ss, 25-45.

- Perşembe, E. (2004) “Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal mı Gerçek mi”, Muhafazakar Düşünce Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2, ss, 33-44.
- Robins, K. (1999) İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası, çev: N. Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Skorstad, Egil J. (2009) “The Ambiguity of Flexibility”, Egil J. Skorstad ve Helge Ramsdal (Ed.), *Flexible Organizations and the New Working Life: A European Perspective*. Farnham, Surrey, England: Ashgate, pp, 17-43.
- Sennett, R. (2010) Karakter Aşınması, çev: Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Simmel, G. (2009) Bireysellik ve Kültür, çev: T. Birkan, Metis Yayıncılık: İstanbul.
- Siyez, D. (2011) Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim, Alim Kaya (Ed.). Pagem A Yayınevi: Ankara.
- Smith, A. D. (2002) Ulusların Etnik Kökeni, çev: Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir, Dost Kitapevi: Ankara.
- Soja, E. W. (2000), *Postmetropolis*, Oxford: Blackwell.
- Solak, S. Ç. (2017) “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, ss, 13-37.
- Soydemir, S. (2012) “Ulrich Beck ve Düşünümsel Modernleşmenin Krizi”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, No: 2, ss, 71-80.
- Talu, N. (2010) “Modernlik Söylemi: Endişeli Bakışlarda Modern Birey”, *METU Journal Of The Faculty Of Architecture*, Sayı: 27, Cilt: 2, ss, 141-171.
- Topses, M. D. (2013) “Toplumsal Yapı Araştırmalarında Behice Boran’ın Yöntem Anlayışı”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, No: 2, ss, 2146-0817 (Online).
- Ünal, A. Z. (2017) “Bourdieu’nün Tabakalaşma Teorisi Bağlamında Üst Sınıftan Alt Sınıfa Doğru Hayat Tarzı Tahakkümü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 49, ss, 380-388.
- Wacquant, Loic J. D. (2003) “Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar’a Giriş”, *İçinde Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Wallerstein, I. (2000a) “Kapitalizmin ideolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik”, Yay. Haz.: S. Dalanoğlu-S. Sökmen. *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, çev: N.Ökten, ss, 39-50, Metis Yayınları: İstanbul.
- Wallerstein, I. (2000b) “Kapitalist Dünya Ekonomisinde Hane Yapılarının Oluşumu”, Yay. Haz.: S. Dalanoğlu-S. Sökmen. *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, çev: N.Ökten, ss, 134-145, Metis Yayınları: İstanbul.
- Yıldırım, E. (2020) “Koronavirüs Mücadelesinde Görünmeyen Aktörler: Epidemik Toplumda Sınıf”, *Yeni Şafak*, Web Erişim: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ergunyildirim/koronavirus-mucadelesinde-gorunmeyen-aktorler-epidemik-toplumda-sinif-2054982>, erişim: 02.05.2020.
- Yurdusev, A. N. (2012) “Ulus Devlet: İnsanlığın En Tehlikeli İcadı”, ed: Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler*, Bursa: MKM Yayıncılık, ss.59-74.
- Zanden, V. J. (1996) *Sociology: The Core*, Mc Graw Hill Inc: New York.